

Využitie dramaterapie v práci s dospelými a seniormi so zdravotným znevýhodnením v rezidenčných podmienkach

Vladimíra Beliková, Tomáš Turzák
Katedra pedagogiky PF UKF v Nitre

Abstrakt: V príspevku sa venujeme problematike využitia dramaterapie pri práci so seniormi a dospelými so zdravotným znevýhodnením (nielen) v rezidenčných zariadeniach. Dramaterapiu môžeme považovať za špeciálnopedagogický alebo sociálno-rehabilitačný prostriedok, ktorý sa zameriava na ovplyvňovanie osôb so zdravotným znevýhodnením. Prvky drámy a divadla využíva dramaterapia ako liečebno-terapeutický prostriedok, ktorý má za cieľ formovať osobnosť jedinca, taktiež jeho správanie a postoje. Cieľom dramaterapie je pri uplatnení dramaterapeutických nástrojov dosiahnuť vedomé prežitie zážitkov, uvoľnenie napätia, zmiernenie psychických porúch, sociálnych problémov, ako aj personálny sociálny rast a integráciu osobnosti. U seniorov môže byť prostriedkom cvičenia pamäti a nachádzania vlastných hodnôt. Časť príspevku je venovaná aj teatroterapii, ktorá má za cieľ klásť dôraz na divadelný produkt, inscenáciu a divadelné predstavenie pred publikom.

KLúčové slová: dramaterapia, metódy a techniky dramaterapie, teatroterapia.

Use of dramatherapy in work with adults and seniors with health disabilities in residential facilities. In this paper we discuss the use of dramatherapy in work with seniors and adults with health disabilities (not only) in residential facilities. Dramatherapy can be considered as a special educational or social rehabilitation tool, which focuses on influencing people with health disabilities. The elements of drama and theater are used in dramatherapy as a therapeutic tool, which aims to shape the personality of the individual as well as his or her behavior and attitudes. The aim of dramatherapy is to develop conscious experience, to support relaxation, to alleviate symptoms of mental disorders and social problems as well as to support personal social growth and personality integration. It may help seniors to strengthen their memory and find their own values. One section of the paper deals with teatrotherapy, which aims to place emphasis on the theatrical product and theatrical performance in front of the audience.

Key words: dramatherapy, methods and techniques of dramatherapy, teatrotherapy.

1 Špeciálna rezidenciálna starostlivosť a terapeutické techniky v práci s dospelými a seniormi so zdravotným znevýhodnením

V dnešnej dobe, vďaka stále sa zlepšujúcej zdravotnej a sociálnej starostlivosti, sa mnoho ľudí s postihnutím dožíva vysokého veku v porovnaní s minulosťou. V tejto súvislosti vznikala pozornosť s aktivizáciou edukačných aktivít vrátane špeciálnoedukačných. Špeciálna andragogika a geragogika, ako nové subdisciplíny andragogiky, smerujú pôsobnosť na zabezpečenie adekvátnej kvality života ľudí s postihnutím. Oblasť témy venujúcej sa špeciálnoedukačným aktivitám a terapeutickým technikám je pomerne málo rozpracovaná. Na jednej strane špeciálna geragogika nadväzuje na obsah komplexnej špeciálnej andragogiky, na druhej strane pracuje aj s kvalitatívne novou skupinou starých ľudí. Významným prístupom podľa Müllera (2011) je prístup špeciálnoandragogický a aktivizácia ľudí s postihnutím (máme na mysli dospelých a seniorov) prebieha ako:

- špecializovaná starostlivosť v oblasti medicíny, ktorá smeruje k akútnej liečebnej intervencii;
- inštitucionalizované vzdelávanie (edukácia, reedukácia, kompenzácia, terapia, sociálna rehabilitácia) poskytované štátnymi i neštátnymi inštitúciami (domovy sociálnych služieb, seniorské centrá, denné stacionáre atď.);
- inštitucionalizované, voľnočasové a záujmové aktivity organizované štátnym sektorom alebo neziskovými organizáciami;
- špecifická podpora pracovných a spoločenských príležitostí.

Ak dospelý alebo senior z dôvodu zdravotného postihnutia nie je schopný sa sám o seba postarať, môže využiť pomoc formou sociálnych služieb poskytovaných v zariadeniach sociálnej starostlivosti (Kozáková, 2010). Dôležité je nezabudnúť, že prechod týchto ľudí do rôzneho typu zariadení predstavuje záťažovú situáciu, ktorá si vyžaduje mieru schopnosti adaptácie na nové životné podmienky (Petřková, Čornaničová, 2004). Na inštitucionalizovanú starostlivosť o týchto ľudí existujú rôzne pohľady, pozitívne i negatívne. V našich podmienkach má inštitucionalizovaná starostlivosť nezastupiteľnú úlohu najmä v oblasti starostlivosti o osoby s mentálnym postihnutím a viacnásobným postihnutím. Rezidenciálne inštitúcie majú svoje poslanie, ciele a formu. Najčastejšie plnia dve základné úlohy: poskytujú pomoc, útočisko, podporu, liečbu jednotlivcovi alebo rodine a chránia spoločnosť pred jedincami, ktorí narúšajú jej riadne fungovanie (nebezpeční jedinci alebo skupiny). Matoušek (1995) považuje za hlavné funkcie rezidenciálnej inštitúcie:

- podporu a starostlivosť;
- liečbu, výchovu, resocializáciu;

- obmedzenie, vylúčenie a represiu, ochranu spoločnosti.

V otvorených rezidenciách sa podľa Labátha (2004) častejšie aplikujú humanistickejšie modely starostlivosti. Charakterizuje ich prítomnosť vízie, stimulácia klientovej motivácie, práca so zodpovednosťou klienta, silný dôraz na pozitívnu atmosféru v rezidencii, kontakt s klientom je rozhodujúci, prístup ku klientovi je diferencovaný a individualizovaný, klient sa podieľa na tvorbe terapeutického, poradenského, resocializačného programu.

2 Stručný diskurz k dramaterapii

Dramaterapia predstavuje formu práce, prostredníctvom ktorej si dokážeme získať dôveru detí a v niektorých prípadoch je natoľko účinná, že dokáže vyliečiť aj niektoré traumy. Dramaterapia by mala pôsobiť na odreagovanie sa, rozvíjanie poznávacích schopností, fantázie, tvorivosti a najmä na získanie sociálnych skúseností. Pomocou dramaterapie poukazujeme na to, ako sa tešiť zo života, rešpektovať jeden druhého, nadväzovať verbálne a neverbálne kontakty s rovesníkmi, byť zodpovednejší a navzájom si v určitých situáciách pomáhať. V dnešnej dobe sa dramaterapii a dramatickým aktivitám venuje čoraz väčšia pozornosť. Dráma sa aplikuje aj v psychoterapii, v špeciálnej pedagogike a taktiež v liečebnej pedagogike. Pod pojmom dramaterapia chápeme cieľavedomý terapeutický proces, pri ktorom využívame dramatické aktivity a verbálne alebo neverbálne dramatické prejavy, ktorých cieľom je dopracovať sa k organizovanej zmene osobnosti (Majzlanová, 2004). Vedúcou osobnosťou a zakladateľkou dramaterapie je Sue Jenningsová, ktorá svoju kariéru začala v divadle ako herečka a tanečnica. Dramaterapiu a jej techniky začala využívať pri práci s dospelými a deťmi trpiacimi psychickými a fyzickými ťažkosťami. Taktiež pracovala v rozličných spoločenských a klinických prostrediach, vrátane väzníc a nemocníc. Divadlo a dráma vždy predstavovali liečebný účinok. Pravdepodobne tak tomu bolo aj v minulosti. V liečebnej pedagogike tvorí dramaterapia časť liečebno-výchovných aspektov s rozmanitými kategóriami porúch a postihnutí. Predstavuje súbor liečebno-výchovných aspektov a metód, v ktorých sa dramatické nástroje využívajú na osobnostný rozvoj a na emocionálne oživenie (Majzlanová, 2004). Výhodiskom dramaterapie je dráma. Dramaterapia sa nezaobera každodennými faktami, ale, naopak, často sa v nej využíva fantázia. Namiesto každodenných faktov nastupuje divadelný fakt, ktorý je prejavom dramatickej metafory a taktiež vytvára priestor na hypotézy, čo predstavuje premietnutie seba samého do budúcnosti prostredníctvom drámy (Hickson, 2000, in Majzlanová, 2004). Dramatická výchova predstavuje nový odbor alebo metódu, ktorá je v súčasnosti veľmi obľúbená v pedagogických kurzoch. Vychádza zo zásady novej pedagogiky, ktorá sa obracia na výchovu

jednotlivca ako originálnej osobnosti. Už z minulosti zisťujeme, že veľa cieľov a postupov sa zhoduje s učením veľkého pedagóga J. A. Komenského. Skúsenosti v dramatickej výchove získavame prostredníctvom drámy, pričom vznikajú napäté situácie, ktoré nás vedú ku konverzácii. Spomínané napäté situácie vznikajú prostredníctvom hry. Podstata spočíva v tom, že jednotlivci disponujú konkrétnymi emocionálnymi zážitkami (Homolová, 2000). Majzlanová (1998) definuje dramaterapiu ako liečebno-výchovnú metódu, ktorá využíva dramatické systémy so špeciálnym cieľom v konkrétnych improvizovaných situáciách „tu a teraz“, vzbudzuje emócie, vnútornú motiváciu a vedie k integrácii. Dramaterapia sa stáva nástrojom na rozvoj osobnosti, zvyšovanie a rozvíjanie sociálnych schopností u narušených, ohrozených, zdravotne oslabených a dlhodobo chorých osôb. Pomocou dramatisácie a hrania určitých rolí možno u hore uvedených osôb pôsobiť na zvyšovanie sociálnej senzitivity, komunikačných a rečových schopností, získať množstvo skúseností, ktoré prinášajú uvoľnenie napätia z neznámeho a tiež vytváranie nových prístupov pri zvládaní konfliktov. Niektorí pedagógovia pri určovaní konkrétnych cieľov dramaterapie zohľadňujú pedagogicko-psychologické a estetické hľadiská (Majzlanová, 2004). Slade (1954, in Majzlanová, 2004) tvrdí, že dramaterapia sa zameriava predovšetkým na výchovné ciele. Podľa neho dráma predstavuje „bezpečnostný ventil“ na nezávislé, spontánne a neviazané interpretovanie a takisto tvrdí, že konečným cieľom dramaterapie je predovšetkým zabezpečiť klientom nadobudnúť celkovú kontrolu nad vlastným správaním. Dramaterapia predstavuje jeden z liečebno-pedagogických prístupov, ktorý nadobúda významnú funkciu pri utváraní osobnosti problematických príslušníkov spoločnosti. Dokonca má vplyv na kultiváciu a rozvoj celej osobnosti, a to prostredníctvom spontánnej tvorivej aktivity, vlastnej skúsenosti a vlastných zážitkov, pomocou ktorých prenikajú do jadra komunikácie a ľudských vzťahov. Pri upriamení na určitú klientelu sa zameriavame aj na špecifické ciele dramaterapie, ktoré sú obzvlášť premenlivé. Tak ako pri práci s dospelými a seniormi s postihnutím sa dôraz kladie na zmenu ich správania. Práve preto musí byť terapeutický prístup dôsledný a koncentrovaný na využitie modulačných činiteľov hlasu a rôznych vhodných metód pri terapeutickom procese. Dramaterapeutka Renée Emunahová (1994, in Valenta, 2011) udáva nasledujúce neobvyklé ciele dramaterapie:

- stupňovanie sociálnej interakcie a medziľudskej inteligencie;
- nadobudnutie schopnosti uvoľniť sa;
- prevrat nekonštruktívneho správania;
- rozšírenie zásob rolí pre život;
- dosiahnutie schopností spontánneho správania;
- rozvoj koncentrácie a predstavivosti;

- upevnenie sebaúcty, sebadôvery a stupňovanie medziľudskej inteligencie;
- dosiahnutie schopnosti poznať svoje možnosti a obmedzenia.

K. Majzlanová (2004) zaraďuje k hlavným cieľom dramaterapie rozvoj empatie, sebadôvery, sebauvedomenia, tvorivosti, fantázie a kreativity, redukciu tenzie, integráciu osobnosti, vytváranie pocitu zodpovednosti a samostatnosti, učenie sa sebaovládania. Konečným cieľom dramaterapie je prehĺbenie sociálnych zručností, porozumenia, kooperácie a komunikácie, pochopenie a rešpektovanie potrieb iných osôb, eliminovanie konfliktov v skupine a problémov jednotlivcov, obnova nových návykov v správaní.

2.1 Techniky a prostriedky v dramaterapii

Voľba dramatických prostriedkov a techník u osôb vyžadujúcich si osobitný prístup sa uskutočňuje s ohľadom na typ problému a závažnosť poruchy alebo postihnutia. Dramaterapia pozostáva predovšetkým z plnenia terapeutických cieľov. Z uvedeného vyplýva, že dramaterapeut sa sústreďuje na výber vhodných dramatických štruktúr s osobitným cieľom pomôcť ľuďom s postihnutím. Ide teda o cielenejší a dlhodobejší zvrät, na základe ktorého ľudia s postihnutím získavajú vnútornú motiváciu, dokážu zažiť emócie, zlepšuje sa sebaakceptácia, sebaopoznávanie, sebarealizácia a taktiež nastáva posun v prežívaní. Veľmi blízko k dramaterapii a jej technike má psychodráma. Základným cieľom psychodrámy je intenzívne začlenenie publika do dramatického priebehu, a tak priblížiť divadlo životu prostredníctvom improvizácie. Psychodráma predstavuje typickú hru, v ktorej sa spôsobom improvizácie formujú jasné postupy reagovania v konaní v určitej situácii. Je to dramatizácia, v ktorej nie sú určené presné inštrukcie určujúce štruktúru rozvoja hry. V psychodráme sa využíva skupinová interakcia, ktorá prebieha v improvizovanej dramatizácii a vytvára sa diagnostickým a terapeuticko-výchovným úmyslom. Psychodráma sa môže odohrávať so skupinou pacientov alebo s jedným pacientom a viacerými terapeutmi. Podľa Morena (1959, in Majzlanová, 2004) sa psychodráma realizuje pomocou nasledovných postáv:

- režisér – uvádza, opravuje a taktiež prerušuje hru, nabáda k opakovaniu hry a k určitým zmenám v hre;
- protagonista – je v skutočnosti pacient alebo klient, ktorý by sa mal na javisku správať ako v reálnom živote, pretože predstavuje sám seba;
- pomocní herci – predstavujú osoby, ktoré preberajú roly osôb protagonistu a predvádzajú úlohy, ktoré si želá pacient;
- psychodramatické publikum – tvoria ho okrem pomocných hercov všetci účastníci skupiny, ktorí sa môžu do hry zapojiť, ak sa ich hra bezprostredne dotýka;

- javisko – predstavuje jasne vymedzený a bezpečný priestor, ktorý je vyčlenený pre psychodrámu.

Psychodráma pomáha na základe pochopenia vlastných reakcií korigovať emócie, a tak preniknúť do minulých traumatických zážitkov. Táto skutočnosť naznačuje, že psychodráma rieši osobné problémy klienta. V dnešnej dobe je u nás, ale i vo viacerých európskych krajinách riadenie psychodrámy v rukách psychológa alebo psychiatra. Na rozdiel od Spojených štátov je psychodráma a dramaterapia obojstranne prístupná, z čoho vyplýva, že dramaterapeut využíva psychodramatické prostriedky na dosiahnutie psychodramatických cieľov (Valenta, 2011). Veľa ľudí dodnes nechápe rozdiel medzi dramaterapiou a psychodramou. Aj práve preto K. Majzlanová (2004) uvádza niekoľko rozdielov a spoločných čít medzi psychodramou a dramaterapiou. Podľa nej aj keď má psychodráma a dramaterapia niekoľko spoločných črt, z viacerých hľadísk sa však odlišujú. Psychodráma je určená pre klientov, ktorí majú IQ a verbálne dispozície na takej úrovni, aby mohli bez problémov reagovať na podnety a naplno vyjadrovať svoje pocity. Dramaterapeut by mal byť schopný pracovať s klientom na hocijakej úrovni a dať mu možnosť zžiť svoje eventuálne schopnosti. Dramaterapeutický proces sa na rozdiel od psychodrámy dotýka emócií len všeobecne a taktiež si slobodne vyberá z metód a foriem podľa potrieb skupiny. Z toho vyplýva, že dramaterapia sa zaoberá s problémom nepriamo a jeden po druhom na základe rôznych techník a použitím metafor. Psychodráma pristupuje k problémom direktívnejšie. Dramaterapia sa orientuje na skupinu ako na celok, zatiaľ čo psychodráma funguje s jedným protagonistom, na ktorého sa orientuje pozornosť celej skupiny.

2.2 Štruktúra dramaterapeutického procesu

Růžička a Polínek (2013) píšú, že v dramaterapeutických prístupoch, cieľoch a cieľových skupinách môžeme vidieť pomerne veľkú variabilitu, ktorá sa prejavuje v rozdielnych štruktúrach stretnutí. Vo všeobecnosti zovšeobecnil najčastejšie používané postupy:

1. **vstup** – úvodný rituál, ktorým sa otvára dramaterapeutické stretnutie, jeho úlohou je nastoliť atmosféru bezpečia, uvoľnenia a spontánnosti;
2. **aktivizácia (warm-up)** – využitím hier sa uvoľňuje prebytočné napätie a aktivizuje sa fyzická a psychická oblasť klientov;
3. **hlavná časť** – predstavuje vlastnú dramaterapeutickú aktivitu, je najvariabilnejšia, má intervenčný charakter;
4. **ukončenie** – môže mať rôznu formu, predstavuje záverečný, ukončovací rituál, pri ktorom sa ukončuje časť hier a klienti sa vracajú do reálneho prostredia.

Valenta (2011) terapeutické stretnutie (sedenie) rozdelil podrobnejšie, do viacerých častí:

- pozdrav terapeuta so skupinou – slúži na nadviazanie kontaktu terapeuta so skupinou a s každým členom;
- rozvečička, zahrievacie cvičenie – najčastejšie ide o fyzickú rozvečičku zameranú na uvoľnenie svalov a napätia tela a dychové cvičenia;
- otvorenie hracieho procesu – na otvorenie hry a vstup klientov na scénu sa používa nejaký vhodný opakujúci sa rituál, napr. „kúzelná opona“, ktorú terapeut stiahne a tým sa klienti prenású do imaginárneho sveta;
- naštartovanie hry – tu má terapeut stále na mysli dva dramatoterapeutické princípy – do improvizácie zaradiť každý impulz a vybudovať vyváženú improvizáciu podľa princípu: pohyb → zvuk → obraz → postava → verbálna expresia;
- hlavná časť stretnutia – tu začína vstup do rolí, s nejakou situáciou alebo témou s viacerými situáciami, najlepšie je začínať vo dvojiciach a potom zapájať aj skupinu;
- uzatvorenie stretnutia (sedenia) – prebieha v rámci rituálu v kruhu, pri ktorom dochádza k zhrnutiu stretnutia, môže nadväzovať na úvodný rituál, zbalí sa opona a všetky pomôcky.

Podľa Jenningsovej (1996, in Valenta, 2011) štvrtinu času by mala zberať fáza otvorenia skupiny a zahrievacie aktivity, príprava skupiny na hlavný cieľ stretnutia, polovica času by mala byť venovaná hlavnej časti – tvorivosti, hraniu rolí, transformácii pocitov a postojov, štvrtinu času by mal terapeut venovať ukončeniu stretnutia – integrácii do bežného života, reflexii prežitého. Pre tieto jednotlivé časti dramatoterapeutického stretnutia vymedzil Valenta (2011) techniky:

- v **prvej časti** stretnutia je vhodné využívať: citovú expresiu, skupinovú interakciu, telesnú aktiváciu, budovanie dôvery v skupine;

- v **druhej časti** stretnutia je vhodné využívať: expresiu a komunikáciu, techniky rozvíjajúce roly a charakter, kooperáciu terapeutickú skupinu, sebaopoznávanie;

- v **tretej časti** stretnutia je vhodné využívať: dávanie a prijímanie, skupinovú tvorivosť, skupinovú percepciu, pohľad späť a oslavu.

Podľa Valentu (2011) je zložitý stanoviť jednoduchý súbor pravidiel, podľa ktorých by malo prebiehať dramatoterapeutické stretnutie, sedenie v liečebných skupinách či komunitách. Problém autor vidí v širokej variabilite faktorov – rôznosti klientov, terapeutických cieľov a časových možností. Rôzne terapeutické skupiny sa stretávajú v rôznych časových intervaloch a stretnutia

majú naplánovanú rôznu dĺžku. Najčastejšie sa uplatňujú modely 1 – 2 stretnutí do týždňa po 1,5 hodine. Pri príprave štruktúry sedení so skupinou kladie veľký dôraz na aktivity dramaterapeuta, z dôvodu stanovenia kompatibilných cieľov a z dôvodu predchádzania vzniku možných konfliktov. Preto sa vo veľkej miere kladie dôraz na osobnosť dramaterapeuta ako diagnostika, facilitátora i ako niekoho, kto koriguje celý dramaterapeutický proces. Najdôležitejším faktorom uplatňovania dramaterapeutických prístupov pri práci s klientmi je dramaterapeut, jeho odborné vedomosti a poznatky. Jedným z dramaterapeutických prístupov používaných aj na Slovensku a v Čechách sú tzv. vývinové premeny. Jedná sa o viac-menej pohybovú projektívnu improvizáciu, ktorá je vykonávaná v skupine, bez kostýmov, rekvizít a hudby. Klient do nej vnáša svoje skúsenosti, zážitky, pocity a myšlienky. Tie dramaterapeut priebežne spracováva tak, aby mu boli dobrým podkladom pre neindikatívnu intervenciu prispôbenú úrovni a potrebám klienta s cieľom dosiahnutia žiadanej zmeny (Müller a kol., 2011). Podľa nás nachádzajú dramaterapeutické techniky svoje uplatnenie v najrozličnejších oblastiach, pretože ľuďom pomáhajú získať nadhľad, poskytujú možnosť pozrieť sa na situácie z novej perspektívy a umožňujú nájsť efektívnejšie riešenia problémov. Podľa Majzlanovej (2011) sa v dramaterapii využívajú najmä:

- a) relaxačné metódy – sú zamerané na uvoľnenie;
- b) zážitkové metódy – využíva sa hranie rolí a zážitkové hry;
- c) scénické metódy – dramatická metafora;
- d) motivačné metódy – zamerané na rozvíjanie záujmov a pocitu dôvery;
- e) sebareflexné metódy – zamerané na uvedomovanie si správania v rozličných situáciách;
- f) nácvikové metódy – zamerané na zvládanie nových zručností;
- g) behaviorálne prístupy – zamerané na posilňovanie žiaduceho správania.

Pre správne využitie metód a techník dramaterapie sa pri diagnostike najčastejšie využívajú tieto metódy: využitie testov, interview s klientom a s rodinnými príslušníkmi, dotazník, písomné a ústne hodnotenie klientov, pozorovanie, zaznamenávanie a vyhodnotenie, projektívne techniky a metódy, kazuistické prípadové štúdie (Majzlanová, 2011). Dramaterapeutické prístupy nie je vhodné a ani možné uplatňovať vždy a všade. Na to, aby splnili nielen svoj účel, ale priniesli aj požadovaný prínos, je potrebné ich vhodne a v správnej chvíli aplikovať. Jedným z kľúčov, ktorý je uplatňovaný pri delení foriem dramaterapie môže byť to, či klient na intervenciu dochádza z domu alebo je hospitalizovaný v ústavnom zariadení.

Podľa tohto hľadiska môžeme rozlišovať:

- ambulatnú formu dramaterapie – väčšinou ju poskytujú občianske združenia, neziskový sektor, súkromná prax, špeciálne školy, denné centrá a inštitúcie špeciálnej výchovy;
- klinickú formu dramaterapie – je poskytovaná v liečebniach, na psychiatrických oddeleniach, či klinikách;
- lekcie v denných stacionároch a sanatóriách – sú zamerané na doliečovanie pacientov s neurotickými a psychotickými problémami.

Dramatoterapeutické techniky nachádzajú svoje uplatnenie v rôznych oblastiach, pretože napomáhajú ľuďom získať nadhľad, poskytujú možnosť pozrieť sa na životné situácie z inej perspektívy a prispievajú k možnosti nájsť efektívne riešenia problémov. Za najčastejšie používané techniky v dramaterapii považujeme neverbálne techniky, techniky využívania masky, rolovú hru, bábkovú a maňuškovú hru, improvizáciu, dramatizáciu, dramatické hry. Pri dramatoterapeutických technikách je najdôležitejšia improvizácia, pretože tá dokáže odrážať aktuálny psychický stav klienta. Okrem spomínaných sa v dramaterapii využívajú aj rôzne metódy, ktoré slúžia na uvoľnenie, relax, motiváciu, na nácvik zručností a upevňovanie žiaduceho sociálneho správania. Ak sa kladie dôraz na výsledok divadelného produktu (inscenácií alebo dramatizácií) a na divadelné predstavenie pred publikom, to už naznačuje, že to je blízke dramaterapii a podobné jej procesu, ale tento terapeutický prístup je nazývaný ako teatroterapia. Zážitok verejného vystúpenia je spojený s ďalšími pozitívami, ako je inklúzia, sociálna rehabilitácia hercov s postihnutím, posilnenie ich aspirácií, sebahodnotenia, rozvoj komunikačných schopností a saturovanie vyšších potrieb a seberealizácia.

3 Od dramaterapie k teatroterapii v ČR a SR

Dramaterapia je považovaná za pomerne novú formu terapeutického práce, ale keď sa lepšie pozrieme do dejín, môžeme zistiť, že dramaterapia vymedzuje iba to, čo ľudia poznali už dávno. Podľa Majzlanovej (2004) v bývalom Československu boli psychodramatické aktivity spájané hlavne s publikáciami a činnosťou:

- J. Votrubovej, ktorá sa zameriavala na deti v detských domovoch;
- H. Širokej, zameranej na pedopsychiatrických pacientov;
- H. Drábkovej pracujúcej s adolescentmi;
- S. Kratochvíla zameraného na dospelých, a tiež F. Knoblocha, J. Knoblochovej, M. Bouchala, D. Dufkovej, S. Hermochovej. Je dôležité zhrnúť poznatky a závery dvoch autorov, ktorí sa dlhodobo zaoberajú témou dramaterapie: M. Valenta (ČR) a K. Majzlanová (SR). Podľa Valentu (2011) nemá česká dramaterapia takú tradíciu ako slovenská dramaterapia, ktorá v

minulosti, vďaka personálnym väzbám mala možnosť vychádzať zo skúseností maďarských dramaterapeutov, aj napriek tomu, že v tom čase v bývalom Československu existoval jednotný systém defektológie. Začiatky uplatňovania dramaterapie v ČR sú spojené s príchodom newyorského dramaterapeuta Michaela D. Reimana, ktorý na konci 90. rokov 20. storočia začal vykonávať dramaterapeutickú prax v Dennom sanatóriu Fokus v Prahe-Bohnicích. V ČR v posledných rokoch prišlo k výraznému posunu v odbore dramaterapia, čo každoročne dokazuje usporiadanie Medzinárodnej dramaterapeutickej konferencie na Katedre špeciálnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Palackého (*d'alej len UP*) v Olomouci. Na prvej dramaterapeutickej konferencii bola založená Česká asociácia dramaterapeutov, ktorá zastrešuje záujemcov z oblasti pedagogických, sociálnych, psychologických a zdravotníckych pracovníkov. V ČR tiež vydávajú dramaterapeutické zborníky, ktorých obsahom sú príspevky z jednotlivých dramaterapeutických konferencií organizovaných Pedagogickou fakultou UP v Olomouci. Na tejto fakulte bola vydaná aj séria publikácií „Rukoväti dramaterapie a teatroterapie“, príspevkami do publikácií prispievali českí aj zahraniční odborníci. Treba spomenúť aj fakt, že sa tento rok konala v poradí už 7. medzinárodná teatroterapeutická konferencia v Olomouci, ktorú organizoval Klíč – centrum sociálnych služieb v spolupráci s APSS ČR s podporou PdF UP Olomouc a štatutárneho mesta Olomouc s názvom „Využití divadelních technik v práci s lidmi se specifickými potřebami“. Cieľom konferencie bolo obohatiť účastníkov novými možnosťami práce s divadelnými technikami so zámerom dosiahnuť divadelné vystúpenia, ale aj ponuka možností, ako tieto techniky využiť „len“ na zlepšenie komunikácie s klientmi, na ich efektívnejšiu motiváciu a na rozvoj ich sociálnych zručností. Teda využitia divadelných techník bez zámeru realizovať divadelné predstavenie. Príprava konferencie tento rok prebiehala po prvýkrát v česko-slovenskej spolupráci. Vzdelávanie a výcvik v dramaterapii v ČR je možné na viacerých fakultách a inštitúciách (Pedagogická fakulta UP v Olomouci na Katedre špeciálnej pedagogiky, Ateliér výchovnej dramatiky nepočujúcich na Divadelnej fakulte JAMU – kde sa poskytuje štúdium pre sluchovo postihnutých, Denné sanatórium Fokus Praha – kde prebiehajú výcviky dramaterapie v komunite, Pražská vysoká škola psychosomatických štúdií, Akadémia sociálneho umenia Tábor a tiež DAMU v Prahe). Autorky Mikotová, Broulíková (2013, in Novák, 2013) poukazujú na význam hľadania nových postupov pri práci s jednotlivcami so sluchovým postihnutím. Vzhľadom na tento druh zdravotného znevýhodnenia autorky zdôrazňujú predovšetkým rozvoj pohybovej a výtvarnej kreativity a rozvoj tvorivého potenciálu špecifickej komunikácie. Krátkodobé kurzy dramaterapie ponúka niekoľko profesijných alebo občianskych združení: Ateliér ExtrArt Fokus Praha, Podané ruky Brno, NotaBene Plus Praha, AHA

Public Relations Agency. V ČR viaceré inštitúcie štátneho a občianskeho sektora využívajú dramaterapeutické techniky. Tieto aktivity sú súčasťou prístupu k osobám so zdravotným postihnutím a zdravotným alebo psychosociálnym ohrozením. Ako príklad štátnych organizácií autor Valenta (2011) uvádza strediská výchovnej starostlivosti (Domek v Zlíne), psychiatrické a pedopsychiatrické liečebne (Opařany), detské kliniky, ústavy sociálnej starostlivosti, Bohnická divadelná spoločnosť. Ako príklad inštitúcií zaradených v neziskovom sektore autor uvádza občianske združenia zaoberajúce sa starostlivosťou o postihnutých a ohrozených, napr.: Modrý klíč Praha, SPI Spolu Olomouc, Sananim, P-centrum, Divadlo bezdomovcov Ježek a Čížek v Prahe. V krajinách bývalého socialistického bloku mali rôzne podoby dramaterapie svoje miesto najmä na Slovensku a v Maďarsku – ako súčasť liečebnej pedagogiky a v Poľsku išlo o terapeutické podoby netradične poňatého divadla. Maďarský psychoanalytik Ferenczi hľadal v psychodráme prostriedok slúžiaci na prehĺbenie kontaktu medzi pacientom a terapeutom s cieľom skrátiť psychoanalytický proces (Majzlanová, 2004). Začiatky dramaterapie na Slovensku v období osemdesiatych rokov 20. storočia sú spojené s prácou J. Vomáčkovej. Ako nasledovateľky M. Valenta označil autorky: M. Nídrovú, P. Sigmundovú a K. Majzlanovú, ktoré sa zaoberali najmä terapeutickou prácou s mentálne postihnutými. Inštitúcie, ktoré uplatňujú dramaterapeutické intervencie na Slovensku majú nastavené programy pre poradenské a protidrogové centrá, liečebno-výchovné zariadenia, špeciálne pedagogické zariadenia, detské domovy, diagnostické centrá, domovy dôchodcov, ústavy pre postihnuté deti a mládež a v humanitárnych organizáciách a kluboch. Dramaterapiu ako odbor bolo možné študovať na Katedre liečebnej pedagogiky Inštitútu špeciálnej a liečebnej pedagogiky pri Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, možnosť štúdia bola prerušená v rokoch 1981 –1990. Od roku 1995 je možné sa vzdelávať v odbore na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave je možné absolvovať aj jeden kurz dramatickej výchovy a päť kurzov dramaterapie, každý kurz trvá jeden semester. Obsahom kurzov sú témy: základy dramaterapie, modely dramaterapie, bábková a maňušková hra, práca s maskami, psychodráma a sociodráma, praktikum dramaterapie. Absolventi tohto vzdelávania sú pripravení uskutočňovať dramaterapiu u detí, mládeže i dospelých s rôznym stupňom postihnutia, u dlhodobo chorých, u detí týraných a zneužívaných, po prekonaní traumy, u drogovovo závislých, u starších ľudí, u detí a mládeže s poruchami správania, s poruchami učenia, tiež u psychiatrických pacientov a psychosociálne narušených a ohrozených jednotlivcov. Absolventi liečebnej pedagogiky v odbore dramaterapia pôsobia na Slovensku v poradenských a protidrogových centrách, v liečebno-výchovných zariadeniach, v domovoch dôchodcov a detských domovoch, v

zdravotníctve, v ústavoch pre postihnuté deti a mládež, v diagnostických centrách, v humanitných organizáciách a kluboch, v práci s bezdomovcami a mentálne postihnutými jedincami, s deťmi z menej podnetných rodín a pod. (Majzlanová, 2004). Nespornou motiváciou v oblasti dramaterapie a teatroterapie je na Slovensku Divadlo z Pasáže. Divadlo z Pasáže je profesionálne komunitné divadlo, ktoré ako jediné svojho druhu na Slovensku pracuje s ľuďmi s mentálnym postihnutím. Vo svojej činnosti prepája kultúrnu, umeleckú a sociálnu oblasť. V Banskej Bystrici pôsobí už od roku 1995 pod vedením V. Dubáčovej. V Divadle z Pasáže, v jeho v Dennom centre a v Chránenom bývaní v súčasnosti pracuje 9 ľudí a 14 hercov. Tieto tri organizácie sú navzájom prepojené a ani jedna by nemohla bez tých ďalších dvoch existovať. V Divadle z Pasáže si vytvorili vlastný systém umeleckého vzdelávania pre ľudí s mentálnym postihnutím. Podieľali sa na vzniku neziskovej organizácie DOM, ktorej poslaním bolo vytvorenie chráneného bývania pre ľudí s mentálnym postihnutím. Divadlo prešlo svojím vlastným vývojom, počas ktorého sa vyprofiloval na profesionálny umelecký súbor, ktorý tvoria herci s mentálnym postihnutím. Divadelné predstavenia nesú okrem umeleckej výpovede hlavne silné ľudské posolstvá. Divadlo z Pasáže je komunitným divadlom, ktoré sa angažuje pre skupiny ľudí, ktoré potrebujú skutočnú pomoc. V roku 2009 Divadlo z Pasáže získalo ocenenie Euroobčan ako jediná organizácia zo Slovenska z celej EÚ a v januári 2010 sa stali Mestským divadlom. Divadlo zastrešuje ľudí rôznych marginalizovaných skupín, hercov s mentálnym postihnutím, utečencov, rómske komunity, ľudí s telesným a zmyslovým postihnutím – ktorí nám svojou prítomnosťou pripomínajú, že naša krajina potrebuje znovu obrodiť svoje svedomie a solidaritu.

Záver

Rezidenciálna starostlivosť vychádza z poznania mechanizmov fungovania samotnej organizácie (sociológia organizácie, sociálna psychológia), personalistických koncepcií (teórie organizačného správania, riadenia, psychológie práce) a disciplín (poradenstvo, metódy a formy pomáhajúcich profesií), ktoré definujú prístup ku klientovi/klientke (Labáth, 2004). Pojem „rezidencia“ nie je v našej kultúre bežný, vo svete sa tento pojem používa (*residencial care, residential treatment, residencial social work*). V našej súvislosti sa častejšie používa pojem „ústavná starostlivosť“, ktorý je spájaný s ústavnou výchovou. Pojem ústav však nevyjadruje podstatu rezidenciálnej starostlivosti, a tou je kratší alebo dlhší celodenný pobyt jedinca v jednom fyzickom a sociálnom prostredí. Ak hovoríme o starostlivosti, myslíme tým nielen špeciálnopedagogické aktivity či terapie, ale aj prevádzkové otázky.

Efektivitu rezidenčialnej starostlivosti ovplyvňujú faktory, ako sú postoje klienta/klientky v inštitúcii, dĺžka pobytu, vzťahy medzi pracovníkmi, štýl vedenia organizácie, organizačná kultúra, klíma a atmosféra a schopnosť využiť potenciál inštitucionálneho pobytu v prospech klienta/klientky.

LITERATÚRA:

- BEKÉNIOVÁ, L. – USTOHALOVÁ, T. 2015. Prvky dramaterapie v edukácii žiakov so špeciálnymi potrebami. 1. vydanie. Bratislava: MPC, 2015. 68 s. ISBN: 978-80-565-1061-2.
- HOMOLOVÁ, M. 2000 – 2001. Dramatická výchova ako metóda rozvoja osobnosti. In Vychovávateľ. ISSN 0139-6919, 2000 – 2001, roč. XLV, č. 8, s. 11 – 14.
- KOZÁKOVÁ, Z. 2010. Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku. Olomouc: UP, 56 s. ISBN 80-244-1552-6.
- LABÁTH, V. 2004. Rezidenčialna starostlivosť. Bratislava: Občianske združenie sociálna práca, 2004. ISBN 80-89185-03-7.
- MAJZLANOVÁ, K. 1998. Uplatnenie dramaterapie v liečebno-výchovnom procese. *Tvorivá dramatika*. Praha: ARTAMA, 1998. č. 2 – 3, ISSN 1211-8001, s. 34 – 36.
- MAJZLANOVÁ, K. 2004. Dramaterapia v liečebnej pedagogike. Druhé vydanie. Bratislava: Iris, 2004. 196 s. ISBN 80-89018-65-3.
- MÜLLER, O. a kol. 2011. Terapie ve speciální pedagogice. 2. přepracované vydání. Praha: Grada, 2011. 512 s. ISBN 978-80-247-4172-7.
- NOVÁK, V. a kol. Divadelní tvorba ve specifických skupinách. NAMU Praha, 2013. ISBN 978-80-7331-289-3.
- PETŘKOVÁ, A. – ČORŇANIČOVÁ, R. 2004. Gerontagogika. Olomouc: UP. 92 s. ISBN 80-244-0879-1.
- RŮŽIČKA, M. – POLÍNEK, M. D. 2013. Úvod do studia dramaterapie, teatroterapie, zážitkové pedagogiky a dramatiky. Vyd. 1. Olomouc: P-centrum, 2013. 68 s. ISBN 978-80-905377-1-2.
- VALENTA, M. 2011. Dramaterapie. 4., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3851-2.

Príspevok je súčasťou riešenia výskumnej úlohy VEGA 1/0176/15 „Paradigmy v edukácii zdravotne znevýhodnených dospelých a seniorov v rezidenčialnej starostlivosti“.

Vladimíra Beliková je absolventkou bakalárskeho stupňa odboru Výchovná dramatika pre nepočujúcich na JAMU v Brne (2004) a magisterského stupňa študijného programu Pedagogika a vychovávateľstvo PF UKF v Nitre (2006). V roku 2009 obhájila rigoróznou prácu. Vedecko-akademickú hodnotu z odboru Pedagogika získala v roku 2012 po obhájení dizertačnej práce na tému: Výchovné aspekty v inkluzívnych výchovno-vzdelávacích programoch výnimočných žiakov na základných školách. Od roku 2012 pôsobí na Katedre

pedagogiky ako odborný asistent, vyučuje predmety súvisiace s dramatickou výchovou, špeciálnou pedagogikou a pod. Súbežne v súčasnosti vedie Centrum podpory študentov so špecifickými potrebami a rieši otázky inklúzie, poradenstva a pomoci pri adaptácii študentov so zdravotným znevýhodnením na vysokej škole.

Tomáš Turzák pôsobí na Katedre pedagogiky UKF v Nitre. Vyučuje rodinnú výchovu, pedagogickú diagnostiku a špeciálnu pedagogiku. Autor sa vo svojej publikačnej činnosti zameriava na oblasť pomoci rodičom z rôznej variety rodinného prostredia žiakov. V tejto oblasti publikoval monografiu a viaceré state doma i v zahraničí. V súčasnosti sa dlhodobo výskumne venuje najmä oblasti rodinnej pedagogiky, otázkam integratívnej špeciálnej pedagogiky a systému vzdelávania budúcich učiteľov – vysokoškolákov v predmetnej oblasti.

PaedDr. Vladimíra Beliková, PhD.
Katedra pedagogiky PF UKF v Nitre
Dražovská 4, 949 74 Nitra
vbelikova@ukf.sk

PaedDr. Tomáš Turzák, PhD.
Katedra pedagogiky PF UKF v Nitre
Dražovská 4, 949 74 Nitra
tturzak@ukf.sk